

8. Tümceciklerin yapısı ve öğretimi

8.1 Tümcecik kavramına giriş

Aşağıdaki tümceleri inceleyelim:

- (1) a. İşçilerin binayı *yıkmasını* istedik.
b. İşçiler *yıkım* işlerine başladılar.

Türkçe geleneksel dilbilgisi kitaplarında (1a) ve (1b)deki tümcelerde yer alan *yıkma* ve *yıkım* sözcükleri aynı çerçeve içinde ele alınmaktadır. Pek çok kitapta birincisi eylemlilik (ya da mastar) ikincisi de eylemden ad türeten bir ek olarak alınsa da aralarındaki ayrımlar açık olarak verilmiş değildir. Örneğin, Gencan (1979), bu sözcüklere eklenen *-mA* ve *-Im* eklerini “Ad ve Sıfat Türeten Ekler” başlığı altında ele almıştır. Bu iki türün birlikte ele alınmasının nedeni, bu eklerin eklendikleri sözcüklerle birlikte kimi ortaklıklar sergiliyor olmasıdır. Ancak söz konusu ortaklıkların yanı sıra iki yapının ayrılan çok önemli farklılıkları da bulunmaktadır. Şimdi bunları inceleyelim.

8.1.1 Türemiş adsıllar ve eylemsiler

Burada (1a)daki yapıları “eylemsi”, (1b)deki yapıları da “adsıl” olarak adlandıracağız. Bu iki yapının önemli farklılıklar sergilediğinden yukarıda söz etmiştik. Ancak hiç kuşku yok ki bu iki yapının önemli benzerlikleri de bulunmaktadır. Şimdi bu benzerliklere değinelim:

❶ Birinci benzerlik tıpkı adsıllar gibi eylemsilerin de DURUM eki alabilmeleridir. Örnekleri inceleyelim:

- (2) a. [Ülkenin ekonomik gelişimi]-Ø bize yarar sağlamıyor.
b. Derslerde [ülkenin ekonomik gelişimi]-**ni** inceliyoruz.
c. Bu kredi [ülkenin ekonomik gelişimin]-**e** katkı sağlayacaktır.
d. Yazar kitabında [ülkenin ekonomik gelişimin]-**den** söz etmiş.
e. Bu yıl da [ülkenin ekonomik gelişimi]-**de** bir değişiklik gözlenmedi.
- (3) a. [Ülkenin her alanda gelişmesi]-Ø bizi mutlu ediyor.
b. Onlar [ülkenin her alanda gelişmesin]-**i** gerçekten istiyorlar mı?
c. Onlar [ülkenin her alanda gelişmesin]-**e** katkıları bulunmuş kişilerdir.
d. Onlar [ülkenin her alanda gelişmesin]-**den** korkuyorlar.
e. Onların [ülkenin her alanda gelişmesin]-**de** katkıları var.

Yukarıda da görüldüğü gibi, türemiş adsıl içeren (2)deki tümcelerde AÖlere sırasıyla yalın, belirtme, yönelme, çıkma ve bulunma durum ekleri eklenebilmektedir. Aynı şekilde, (3)teki eylemsilere de aynı durum eklerinin eklendiği görülmektedir.

❷ İkinci benzerlik, özne ile kişi ve sayı bakımından uyumla ilgilidir. Eylemsilerin özne ile kişi ve sayı bakımından uyumu eylemler üzerinde görülenden farklı ama adsıllar üzerinde görülendenle aynıdır. Aşağıdaki örnekleri inceleyelim:

- (4) *eylem çekiminde uyum ekleri*

gel-iyor- um	gel-di- m
gel-iyor- sun	gel-di- n
gel-iyor-Ø	gel-di-Ø
gel-iyor- uz	gel-di- k
gel-iyor- sunuz	gel-di- niz
gel-iyor- lar	gel-di- ler

- (5) *adsıllarda uyum ekleri*

gelişim- im	araba- m
gelişim- in	araba- n
gelişim- i	araba- sı
gelişim- imiz	araba- mız
gelişim- iniz	araba- niz
gelişim- leri	araba- ları

- (6) *eylemsilerde uyum ekleri*

gelişt-iğ- im	geliş-me- m
gelişt-iğ- in	geliş-me- n
gelişt-iğ- i	geliş-me- si
gelişt-iğ- imiz	geliş-me- miz
gelişt-iğ- iniz	geliş-me- niz
gelişt-iğ- leri	geliş-me- leri

Durum yüklenme ve uyum eklerine ilişkin benzerliklerin yanı sıra iki yapı arasında çok önemli ayrılıklar da bulunmaktadır. Bu ayrılıkları Kennelly (1987)'yi izleyerek sıralayalım:

❶ Burada, göze çarpan ilk ayırım, eylemsilerin türemiş adstillardan farklı olarak nesnelere DURUM yükleyebilmeleridir:

- (7) a. İşçilerin **bina-yı** yıkmasını istedik.
b. ?İşçiler **bina-yı** yıkım işlerine başladılar.

(8)de tümcelerde türemiş adsılın DURUM yükleyemediği görülürken (9)da eylemsinin DURUM yüklediği görülmektedir:

- (8) a. Üniversitenin **kitap** alımında bir artış oldu
b. *Üniversitenin **kitab-ı** alımında bir artış oldu

- (9) a. Erkin'in **kitap** alması iyi oldu.
b. Erkin'in **kitab-ı** alması iyi oldu.

❷ Yine, önemli bir ayırım, eylemsilerin sadece belirteçlere, adstilların ise sıfatlara izin vermesidir. Aşağıdaki örneklerde sadece belirteçlere izin verildiği ama sıfatlara izin verilmediği görülmektedir:

- (10) a. **sık sık** kızman
b. ***tuhaf** kızman

- (11) a. Kardeşine **sık sık** kızmandan bıktım.
b. *Kardeşine **tuhaf** kızmandan bıktım.

- (12) a. **hemen** evlenmesi
b. ***tuhaf** evlenmesi

- (13) a. **Hemen** evlenmesine sevindim.
b. ***Tuhaf** evlenmesine sevindim.

Şu örneklerde ise -yukarıdakilerin tersine- sıfatlara izin verilirken belirteçlere izin verilmemektedir:

- (14) a. ***sık sık** kızgınlık
b. **tuhaf** bir kızgınlık

- (15) a. ***Sık sık** kızgınlık bu işe çözüm değil.
b. Erkin'e **tuhaf** bir kızgınlık duyuyordum.

- (16) a. ***hemen** evlilik
b. **tuhaf** bir evlilik

- (17) a. *Yaptığı **hemen** evlilik herkesi şaşırttı.
b. Yaptığı **tuhaf** evlilik herkesi şaşırttı.

❸ Ayrıca adstilların tersine, eylemsilerin içine eylemsili bir başka tümce yerleştirilebilmesi söz konusudur:

- (18) a. [[**Onun konuşmasını**] çözmen]-e şaşırdım.
b. *[[**Onun konuşmasını**] çözüm

❹ Bir başka ayırım da nesne-eylem yapısındaki deyimlerin sadece eylemsili yapılarda görülmesidir:

- (19) a. **Kafa çekmenden** bıktım
b. ***kafa çekimi**

❺ Bunlara ek olarak, edilgen, ettirgen, olumsuzluk gibi eklerin sadece eylemsilerle kullanılabileceği de eklenebilir:

- (20) a. Ali'nin **ölmesine** şaşırdım.
b. Ali'nin **ölmemesine** şaşırdım.
c. Ali'nin **öldürmesine** şaşırdım.
ç. Ali'nin **öldürülmesine** şaşırdım.

- (21) a. Ali'nin **ölümüne** şaşırđım.
b. *Ali'nin **ölmeyimine** şaşırđım.
c. *Ali'nin **öldürümüne** şaşırđım.
ç. *Ali'nin **öldürülümüne** şaşırđım.

8.1.2 Eylemsiler ve çekimli eylemler

Yukarıda eylemsilerin türemiş adstillardan farklı özellikler sergilediği görölmektedir. Yukarıdaki özellikler çekimli eylemlerin özelliklerine benzemektedir. Bu yüzden şimdi de çekimli eylemlerle eylemsileri karşılaştırdım. Eylemsilerle çekimli eylemlerin benzer özellikleri şunlardır:

❶ Çekimli eylemler de eylemsiler gibi nesnelere DURUM yükleyebilmektedir:

- (22) a. İşçilerin **bina-yı** yıkmasını istedik.
b. İşçiler **bina-yı** yıktılar.

❷ Çekimli eylemler de, eylemsiler gibi sadece belirteçlere izin vermekte, sıfatlara izin vermemektedir.

- (11a') Kardeşine **sık sık** kızmandan bıktım.
(23) Kardeşine **sık sık** kızılıyorsun.

- (11b') *Kardeşine **tuhaf** kızmandan bıktım.
(24) *Kardeşine **tuhaf** kızdım.

❸ Çekimli eylemlerin içine, eylemsilerdeki bir başka tümce yerleştirilebilmesi söz konusudur:

- (18a') [[Onun konuşmasını] çözmen]-e şaşırđım.
(25) [[Onun konuşmasını] çözdün.

❹ Nesne-eylem yapısındaki deyimler sadece eylemsili yapılarla çekimli eylemlerde görölmektedir:

- (23a') **Kafa(yı) çekmenden** bıktım
(26) **Kafa(yı) çekti**.

❺ Edilgen, ettirgen, olumsuzluk gibi ekler eylemsiler ve çekimli eylemlerle kullanılabilir:

- (24) a. Ali'nin **ölmesine** şaşırđım.
b. Ali'nin **ölmemesine** şaşırđım.
c. Ali'nin **öldürmesine** şaşırđım.
ç. Ali'nin **öldürülmesine** şaşırđım.

- (27) a. Ali **öldü**.
b. Ali **ölmedi**.
c. Ali **öldürdü**.
ç. Ali **öldürüldü**.

Eylemsilerle çekimli eylemlerin birbirinden ayrılan yönleri de şunlardır:

❶ Aşağıdaki gibi eylemsilere durum yüklenebilirken çekimli eylemlere yüklenememektedir:

- (28) a. Onlar [ülkenin her alanda gelişmesin]-e katkıları bulunmuş kişilerdir.
b. *Onlar [ülke her alanda gelişti]-ye katkıları bulunmuş kişilerdir.

Buna karşın, Türkçe kimi aktarma biçimlerinde çekimli eylemli içtümcenin DURUM yüklendiği görölmektedir:

- (29) a. Komşu hasta, geçmiş olsun'a gidelim
Lewis (1967:258)'den
b. Sevdiği sözler arasında, "Doğada her şey güzeldir" e bayılır.
Dizdaroğlu (1976:206)'dan

❷ Bir başka farklılık da eylemler üzerinde özne ile kişi ve sayı bakımından uyumun görünümüdür:

(4) *eylem çekiminde uyum ekleri*

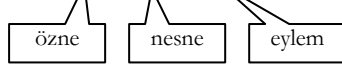
gel-iyor- um	gel-di- m
gel-iyor- sun	gel-di- n
gel-iyor- Ø	gel-di- Ø
gel-iyor- uz	gel-di- k
gel-iyor- sunuz	gel-di- niz
gel-iyor- lar	gel-di- ler

(6) *eylemsilerde uyum ekleri*

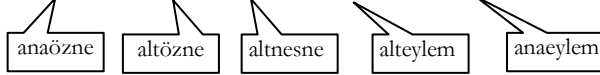
geliştiğ- im	gelişme- m
geliştiğ- in	gelişme- n
geliştiğ- i	gelişme- si
geliştiğ- imiz	gelişme- miz
geliştiğ- iniz	gelişme- niz
geliştik- leri	gelişme- leri

Öyleyse eylemsiler büyük ölçüde ana tümcelerdeki eylemlere benzemekte ancak kimi özellikleriyle de onlardan ayrılmaktadır. Büyük ölçüdeki benzerlikler eylemsilerin bulunduğu yapıların birer tümce olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir. İşte bu tür tümcelere **tümcecik** denir. Tümcecikler ana tümcelere benzer biçimde üye yapılarına sahiptir:

(30) Cansu kitap okudu.

(31) Erkin [Cansu'nun kitap okumasın]-ı istedi.

8.2 Tümcecik Türleri

Söz konusu kuruluşlar birer "tümcecik" olduklarından burada kısaca tümcecik türlerini de ele almak gerekir. Buna göre, tümcecikler öncelikle eylem türleri bakımından ikiye ayrılabilir. Bunlardan birincisi (32)deki gibi **çekimli eylemli tümcecikler**, ikincisi (33)teki gibi **çekimsiz eylemli tümcecikler**dir¹.

(32) *çekimli eylemli tümcecikler*

- Ali de biliyor ki [ben oraya gittim].
- Ali [ben oraya gittim] sanıyor.
- Ali beni [oraya gitti] sanıyor.
- Ali beni [oraya gidiyor] görmüş.
- Sanırım [ben oraya gittim].

(33) *çekimsiz eylemli tümcecikler*

- Ali [benim oraya gittiğim]-i sanıyor.
- Ali [ders çalışmam]-ı istedi.
- [Elinden sık sık kitabı düşürüşü] beni güldürdü.
- [Çok ilginç bir konuşma] yaptı.
- Ali [[benim gittiğim] yeri] bilmiyor.
- Ali [ben oraya gidince] memnun oldu.

¹ Erguvanlı-Taylan 1993'e göre, çekimli eylemli içtümcelerde anatümcede olduğu gibi eylem üzerinde ZAMAN, GÖRÜNÜŞ ve kip karşılıkları ve kişi ekleri bulunmaktadır. Çekimsiz eylemli içtümcelerde ise, eylem üzerinde ZAMAN, GÖRÜNÜŞ ve kip karşılıklarının hepsi gösterilmemektedir. Kişi eki ise belirli içtümcelerde adlara özgü olan iyelik eki biçiminde görülmektedir.

Tümceciklerin adlandırılması

Bu bölümde, tümcecikler, tümce içindeki işlevleri bakımından ele alınacaktır. Bu bakımdan üye konumunda bulunan tümcecikler “**ad tümcecikleri**”, olarak adlandırılmıştır. Ayrıca tümcecikler içinde sıfat işlevli yapılar da bulunmaktadır, bu yapılarda tümceğin bir üyesi tümceğin diğer üyeleri tarafından nitelenmektedir, bu tür tümcecikler de “**sıfat tümcecikleri**” ya da “**ilgi tümcecikleri**” adları ile ele alınmaktadır. Üye konumunda bulunmayıp eklenti konumunda bulunan tümcecikler de “**zarf içtümceleri**” ya da “**eklenti tümcecikleri**” olarak adlandırılmaktadır. Böyle bir sınıflandırma, ders kitaplarındaki “isim-fiil”, “sıfat-fiil”, “zarf-fiil” ayrımına koşut bir ayrımdır. Buna göre, (49a)daki tümcecikler ad tümcecikleri, (50a)daki tümcecikler ilgi tümcecikleri (sıfat tümcecikleri) ve (51a)daki tümcecikler de eklenti tümcecikleridir (zarf tümcecikleri):

- (49) ad tümcecikleri
a. Erkin [**Ahmet’in konuşmasın**]-ı bekledi.
b. Erkin [Ahmet]-i bekledi.
- (50) ilgi tümcecikleri (sıfat tümcecikleri)
a. Erkin [[**Ahmet’in konuştuğu**] **kızı**] gördü.
b. Erkin [[güzel] **kızı**] gördü.
- (51) eklenti tümcecikleri (zarf tümcecikleri)
a. Erkin [**Ahmet içeriye girdiği zaman**] ayağa kalktı.
b. Erkin [o sırada] ayağa kalktı.

8.3 Ad tümcecikleri

Yukarıda d abelirttiğimiz gibi ad tümceleri üye konumunda bulunan tümceciklerdir. Bu yapılarda tümcecik özne (bkz.52), nesne (bkz.53) ya da tümleç (bkz.54) konumuna yerleştirilebilir:

- (52) *özne konumuna yerleştirme*
[**Erkin’in kitabı okuması**] beni çek sevindirdi.
- (53) *nesne konumuna yerleştirme*
Ben [**Erkin’in kitabı okumasın**]-ı istedim.
- (54) *tümleç konumuna yerleştirme*
Ben [**Erkin’in kitabı okumasın**]-a şaşırdım.

Bu yapıların oluşturulmasında bazı tümcesel adlaştırma ekleri kullanılmaktadır. Türkçede tümcesel adlaştırma biçimbirimleri konusunda Koç (1987), -*DIK*, -*mA*, -*Iş*, -*mAk* ve -*AcAK* eklerini ele almaktadır. Sezer (1995b)de bu ekler dışında şu biçimbirimleri de sıralanmıştır: -*Ip...-mAdık*, -*Ip... -mAmA*, -*Ø*, *diye*.

- (55) -**AcAK** Müdür [öğretmenin gelmeyeceğin]-i söyledi.
-**Iş** [Öğretmenin gelmeyişin]-i üzüntüyle karşıladık.
-**DIK** Müdür [öğretmenin gelmediğin]-i söyledi.
-**mA** [Öğretmenin gelmemesi] bizi şaşırttı.
-**mAk** Öğretmen [gelmekten] vazgeçti.
- (56) -**Ip...-mAdık** Müdür [öğretmenin gelip gelmediğin]-i sordu.
-**Ip...-mAyAcAK** Müdür [öğretmenin gelip gelmeyeceğin]-i sordu.
-**Ip...-mAmA** [Öğretmenin gelip gelmemesi] öğrencileri de ilgilendirir.
- (57) a. [[Öğretmen gelsin] diye] bağırdık.
b. Sanıyorum [ki [öğretmen gelmeyecek]].
c. Sanıyorum [öğretmen gelmeyecek].
ç. [Öğretmen geldi mi] bilmiyorum.

8.3.1 -mA ve -mAk ekleri

-*mA* ve -*mAk* ekleri arasındaki ayrımın ilk bakışta UYUM ile ilgili olduğu söylenebilir. Yani, -*mA* ekinde eylem üzerinde bir UYUM bulunmakta ve tümceğin öznesi TAM durumu ekini almaktadır. Diğerinde ise ADIL görülmektedir.

- (58) a. Ali **Osman’ın** buraya **gelmesini** istedi.
b. Ali **ADIL** buraya **gelmek** istedi.

Yukarıda daha önce ADIL görünümünün -*mA*/*-mAk* ayrımına bağlı olmadığını görmüştük (bkz. 2.3). Aşağıdaki tümceler bu ayrımın -*mA* ya da -*mAk* ekleriyle ilgili olmadığını göstermektedir. Her iki tümcede de -*mA* eki bulunmakta, ancak birincisinde açık AÖ ya da adıl, ikincisinde ADIL görülmektedir.

- (59) a. Ali [onun / adıl buraya gelmesi]-ni istedi.
b. Ali_i [ADIL_i buraya gelme]-yi istedi.

Açık AÖ ya da adıl bulunması ile ADIL ayrımı daha önce de belirtildiği gibi UYUM ile ilgilidir. Açık AÖ ya da adıl bulunduğu tümcecikte UYUM da bulunmaktadır (bkz (59)). Ancak UYUM bulunmadığında sadece ADIL görülmektedir (bkz.(60)).

-mA ve -mAk ekleri arasındaki ayrım nedir?

❶ -mAk eki UYUM bulunan tümceciklerde kullanılmamaktadır. Ancak UYUM bulunmayan tümceciklerde hem -mA hem de -mAk ekleri kullanılmaktadır. Öyleyse UYUM bulunmayan tümceciklerde -mA ve -mAk ayrımını belirlemek gerekir. Aşağıdaki örnekleri inceleyelim:

- (60) a. Ali_i [ADIL_i kitabı okuma]-ya çalışıyor.
b. Ali_i [ADIL_i kitabı okuma]-yı başardı.
c. Ali_i [ADIL_i kitabı okuma]-nın önemini biliyor.
ç. Ali_i [ADIL_i kitabı okumak]-ta kararlı.
d. Ali_i [ADIL_i kitabı okumak]-tan vazgeçti.
e. [ADIL] kitap okumak]-Ø çok zevkli bir uğraştır.

Yukarıda görüldüğü gibi, UYUMun görülmeyeceği, dolayısıyla tümcecik öznesinin ADIL olduğu durumlarda her iki biçimbirim de görülebilmektedir. Ancak bu biçimbirimlerin dağılımı YÖN, BEL ve TAM durumlarında -mA (bkz.(60a-c)), YAL, KAL ve ÇIK durumlarında -mAk biçimindedir (bkz.(60ç-e)):

Tablo 1. -mA ve -mAk eklerinin durum eklerine göre dağılımı

Durum eki	Adlaştırıcı
YÖN	-mA
BEL	-mA
TAM	-mA
KAL	-mAk
ÇIK	-mAk
YAL	-mAk

Ancak iste- eylemi bu dağılımın dışında görülmektedir:

- (61) a. Ali [ADIL buraya gelmek] istedi.
b. Ali [ADIL buraya gelme]-yi istedi.

❷ Türkçede -mA ve -mAk adlaştırıcılarına ilişkin bir ayrım da şu tümcelerde görülmektedir:

- (62) a. [AÖ çocuğun [ADIL çalışma] isteği]
b * [AÖ çocuğun [ADIL çalışmak] isteği]

(62)de -mAk ekini içeren tümcecikleri AÖlerde bulunamayacağı, ama -mA ekini içeren tümceciklerin AÖlerde bulunabileceği görülmektedir.

uyumsuz -sI ekli tümcecikler

Aşağıdaki örnekleri inceleyelim:

- (63) a. Burada araba kullanması çok zor.
b. Erkin gitar çalmasını bilmiyormuş.

Yukarıdaki tümcelerde iyelik eki-(s)I kullanılmasına karşın tümceciklerde uyumun bulunmadığı gözlenmektedir. Bu tümcelerde uyum bulunmadığı için Tümceğin özne konumunda ADIL bulunmaktadır. Aşağıdaki örneklerde -(s)I ekinin uyum işlevi olmadığı açıkça gözlenebilmektedir:

- (64) a. Ben_i [ADIL_i gitar çalmasını] bilmiyorum.
b. Sen_i [ADIL_i gitar çalmasını] bilmiyorsun.
c. O_i [ADIL_i gitar çalmasını] bilmiyor.
d. Biz_i [ADIL_i gitar çalmasını] bilmiyoruz.
b. Siz_i [ADIL_i gitar çalmasını] bilmiyorsunuz.
c. Onlar_i [ADIL_i gitar çalmasını] bilmiyorlar.

Bu tür yapılar sadece *bil- sev, unut-* gibi belirli sayıda eylemle (bkz.(19a)) ve özne konumunda da sadece adçılar (bkz.(19b)) ile kullanılabilirlerdir:

- (65) a. Erkin gitar çalmasını bilmiyormuş. / seviyormuş. / *beklemiş.
b. Burada araba kullanması çok zor. / çok sıkıcı. / *istemiyorum.

8.3.3 -DIK ve -AcAK ekleri

İlk olarak Lees (1965) tarafından, bu tümcelerdeki temel ayrımın (i) tümceciklerinin **olgusal**, (ii) tümceciklerinin **devinimsel** olduğu açıklaması getirilmiştir. Yukarıdaki örneklerde, *san-* eyleminin olgusal tümcecikleri seçerken, *destekle-* eyleminin devinimsel tümcecikleri seçtiği gözlenmektedir. Bu ana eylemin içsel özelliği olarak görülmektedir. Öyleyse eylemle ilgili pek çok bilgi vardır zihnimizde bunlardan biri de eylemin ne tür bir tümcecik seçeceği ile ilgilidir:

- (68) belirt- -DIK / -AcAk
iste- -mA

Söz konusu seçimsel özellikler sadece eylemlere özgü değildir, yüklemcil sıfatlarda da benzer görünüm gözlenmektedir.

- (69) a. [Ali'nin okula gittiği] açık.
b. *[Ali'nin okula gitmesi] açık.
(70) a. *[Ali'nin okula gittiği] sakıncalı.
b. [Ali'nin okula gitmesi] sakıncalı.

Yine, kimi baş adların (71a)daki gibi sadece olgusal bir tümcecik kabul ederken kimi baş adların (72b)daki gibi sadece devinimsel bir tümceciğe izin verdikleri görülmektedir.

- (71) a. [Ali'nin okula gittiği] iddiası
b. *[Ali'nin okula gitmesi] iddiası
(72) a. *[işin bitirildiği] meselesi
b. [işin bitirilmesi] meselesi

Bununla birlikte, Türkçede hem *-DIK/-AcAK* hem de *-mA/-mAk* eklerine izin veren eylem ve yüklemcil sıfatlar bulunmaktadır. Ancak bu tümce çiftleri arasında anlam farkı olduğu açıktır.

- (73) a. [Ali'nin okula gittiğin]-i söyledim.
b. [Ali'nin okula gitmesin]-i söyledim.
(74) a. [Bu işi onun yaptığın]-a karar verdik.
b. [Bu işi onun yapmasını]-a karar verdik.
(75) a. [Onların tanıştıkları] iyi oldu.
b. [Onların tanışmaları] iyi oldu.
(76) a. [Ali'nin gittiği] doğru.
b. [Ali'nin gitmesi] doğru değil.

Erguvanlı-Taylan (1993)e göre, *-DIK* ve *-mA* eklerinden kaynaklanan anlam farkı, temelde birinin GÖRÜNÜŞ, diğerinin bir kip göstergesi olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin (74a)da *-DIK* ile kurulan tümcecik gerçekleşmiş bir olgu olarak görünmektedir. Oysa (74b)de *-mA* ile kurulan tümceciğin eylemi henüz gerçekleşmemiştir. Yine, Erguvanlı-Taylan, (75)teki, tümce çiftleri arasındaki anlam farkının şu tümcelerde açığa çıktığını belirtmektedir:

- (77) a. [Onların tanıştıkları] iyi oldu / *iyi olur / ? iyi olacak.
b. [Onların tanışmaları] iyi oldu / iyi olur / iyi olacak .

Erguvanlı-Taylan'a göre, (77a)daki tümcelerde tümcecik "bitmişliği" anlatıldığından gelecek ZAMAN olamaz. (b)deki tümcelerde ise, *-mA* eki GÖRÜNÜŞ belirtmediğinden anatümcenin eylemi herhangi bir ZAMANDA olabilir.

Sezer (1991) de *-DIK* ile kurulan içtümcelerin *-mA* ile kurulan içtümcelerden farklı olduğunu belirtmektedir. Örneğin, (76)daki tümcede Sezer (1991: 27)ye göre *doğru* sıfatının iki anlamı vardır. Bunlardan biri 'ahlaksal olarak doğru' ('morally right') ve diğeri 'gerçek' ('true') anlamındadır. İlk tümcede *doğru* sadece 'gerçek' anlamına gelebilir, çünkü tümceciği tarafından anlatıldığı gibi, ancak bir olgu doğru ya da yanlış olabilir. İkinci tümcede ise, sadece 'doğru davranış' anlamı devinimi işaret edebilir.

Burada vurgulanması gereken önemli bir nokta da geçişli eylemlerin özne konumundaki tümceciklerin her zaman devinimsel türdeki bir ekle kullanılıyor olmasıdır:

- (78) a. *[Birisinin karşında burnunu karıştırdığı] beni deli eder.
b. [Birisinin karşında burnunu karıştırmaması] beni deli eder.
Sezer (1991:27)'den

8.4 İlgi tümcecikleri

8.4.1 İlgi tümceciklerinin genel görünümü

Temel olarak üç tür ilgi tümceciklerinden söz edilmektedir. Bunlar şöyle sıralanabilir:

sınırlayıcı (restrictive) ilgi tümcecikleri
sınırlayıcı olmayan (non-restrictive) ya da **eşlemeli** (appositive) ilgi tümcecikleri
özgür (free) ya da **başsız** (headless) ilgi tümcecikleridir.

Sınırlayıcı ilgi tümceciklerinde nitelenen baş ad gönderimine kısıtlamalar söz konusudur (bkz 106a). Sınırlayıcı olmayan ya da eşlemeli ilgi tümcelerinde ilgi tümcecigi ayrıçalamalı bir anlatım olarak işlev görmektedir ya da sonradan belirtilmiş bir düşünceyi belirtmektedir (bkz 106b). Özgür ya da başsız ilgi tümceciklerinde ise ilgi tümcecigi bir baş adı nitelenmemektedir (bkz. 106c):

- (106) a. *Adamın bana yazdığı* mektubu dün okuyabildim.
b. *Şu adam, ki onu daha önce hiç görmemiştim*, dün bize gelmek istedi.
c. *Dün buraya gelenleri* tanımıyordum.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, (sınırlayıcı) ilgi tümceciklerinin temel bir özelliği bir baş adı nitelenmesidir. Ancak, nitelenenin yanı sıra ilgi tümceciklerinde baş adın tümcecigin bir üyesi olduğu gözlenir. Kısacası ilgi tümceciklerinde bir AÖ taşıma işlemi ile tümcecigin "çıkarılmaktadır". (106a) tümcesiniyeniden ele alacak olursak, bu tümcelerde baş adların aslında tümcecigin birer üyesi oldukları gözlenir:

- (107) [adamın bana **t_i** yazdığı] **mektup_i**

Çıkarılan ögenin konumuna göre ilgi tümcecikleri adlandırılır:

- (108) a. [**t_i** bana mektup yazan] **adam_i** **özne ilgi tümcecigi (Öİ)**
b. [adamın bana **t_i** yazdığı] **mektup_i** **nesne ilgi tümcecigi (Nİ)**

Çıkarılan öge özne (bkz 6a), doğrudan nesne (bkz 6b), dolaylı tümleç (bkz 6c), ilgeçli tümleç (bkz. 6d), tamlayan (bkz 6f) olabilir:

- (109) a. [**t_i** kitabı okuyan] çocuk_i özne
b. [onun **t_i** aldığı] kitaplar_i doğrudan nesne
c. [kızın kitabı **t_i** verdiği] kadın_i dolaylı tümleç
d. [kızın **t_i** dans ettiği] adam_i ilgeçli tümleç

Ancak Türkçede -İngilizcenin tersine- karşılaştırmalı nesnelere ilgilendirilemez:

- (110) a. the boy [who Erkin is faster than **t_i**]
b. *Erkin'in **t_i** daha hızlı koştuğu] çocuk_i

Ancak Türkçede, İngilizceden farklı olarak sadece tamlayan öge değil, tamlanan öge de ilgilendirilebilir:

- (111) a. [**t_i** kardeşi öğretmen olan] kız tamlayan
b. [kızın **t_i** öğretmen olan] kardeşi tamlanan
(112) a. the girl [whose **t_i** brother is a teacher] tamlayan
b. *the brother[who the girl's **t_i** is a teacher] tamlanan

Kimi dillerde AÖ'nün çıkarıldığı konumda bir boş ulam bulunmaz, onun yerine **fazlalık adlı** (resumptive pronouns) olarak adlandırılan adılar bulunmaktadır. Örneğin, Çince ilgi tümceciklerinde bu tür adılar görülmektedir:

- (113) [wo sung liwu gei **ta** de] neige nuhai
ben ver- hediye ilgeç **ona** Tüm.Tan. kız
'hediye verdiğim kız'

Yukarıda da görüldüğü gibi, Türkçede ilgi tümceciği içinde baş adla uyumlu bir boş ulam bulunmaktadır. Bununla birlikte, Türkçede fazlalık adlı görülen örnekler de bulunmaktadır. Bunlar baş adın solda bulunduğu ki yapılı ilgi tümceciklerinde görülür. Bu tümcelerde fazlalık adları da dönüştürülmüştür:

(114) Öyle bir kadını ki [ben **kendisin-i** asla anla-ma-dı-m]

8.5 Zarf tümcecikleri

Zarf içtümceleri ya da eklenti tümcecikleri bir tümce içinde "zarf" gibi görev gören tümcelerdir:

(135) a. Erkin [radyodan müzik dinleyerek] ders çalıştı.
b. Erkin [sessizce] ders çalıştı.

8.5.1 Zarf tümceciklerinin yapısı

Aşağıdaki içtümceleri inceleyelim.

(136) a. Erkin [**buraya geldiğinde**] onu gördü.
b. Erkin [**buraya gelirken**] onu gördü.
(137) a. Erkin [**parası olmadığından**] oraya gidemedi.
b. Erkin [**parası olmadığı için**] oraya gidemedi.
(138) a. Erkin [**Ø/Ali koşarken**] onu gördü.
b. Erkin [**Ø/*Ali koşarak**] geldi.

(136a) tümcesinde uyum eki bulunurken (136b)de uyum eki bulunmamaktadır. (137)deki tümceler hemen hemen aynı anlamda olmalarına karşın (137b)de (a)nın tersine ilgeç kullanılmıştır. (138)de ise uyum eki olmamasına karşın kimi tümcecilerde açık bir özneye izin verildiği görülmektedir.

8.5.2 Zarf tümceciklerinde öznenin durumu

Zarf tümceciklerinde yalın durum

Zarf tümceciklerinde diğer tümceciklerin tersine özneye TAM durumu yüklenmemektedir. Aşağıdaki tümceleri inceleyelim:

(143) a. Zeynep [**Erkin** kitabı okuduğ-u için] şaşırıldı.
b. Ayşe [**Zeynep** içeriye girdiğ-i-nde] uyuyordu.

Yukarıda görüldüğü gibi, Türkçede (143)teki gibi durum yükleyici bir adlı UYUM eki bulunduğu durumda (eklenti) tümceciklerinin özne konumuna YAL durum (ya da eylemcil ÖZNE durumu) yüklenir.

Bununla birlikte bu kuralın dışına çıkan örnekler görülmektedir:

(144) a. Erkin [**ben-im** konuşacağım gibi] konuşacağını sandı.
b. Funda [**ben-im** yapamayacağım kadar] güzel resimler yapıyor.
c. Adam [**ben-im** size söylediğim gibi] gelmedi.
ç. Arkadaşı [**biz-im** konuşabildiğimiz kadar] konuşamıyordu.
d. Funda [**Erkin-in** ders çalışması için] radyonun sesini kısıtı.
e. [**Ayşe-nin** bizden nefret etmesiyle birlikte] aramızda bir düşmanlık başladı.
f. [**Hava-nın** yağmurlu olmasından dolayı] pikniğe gitmedik.